

УДК 378.014.5

Олена Жорнова,
професор кафедри
педагогіки Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор педагогічних наук

Ольга Жорнова,
провідний науковий співробітник
Інституту соціальної
та політичної психології
НАПН України,
доктор педагогічних наук

Науково-методичне забезпечення навчального процесу у вищій школі: усталені нормативи та сучасні вимоги

У статті розглядається змістова сутність, функціональне призначення науково-методичного забезпечення навчального процесу у вищій школі, сучасні нормативні вимоги до нього, а також навчально-методичний комплекс дисципліни та його складники.

Ключові слова: вища школа, змістова сутність, науково-методичне забезпечення, навчально-методичний комплекс, процес навчання.

Двадцять перше століття поійменовано ерою професіоналів. Цим підкреслено, що підготовка фахівців у вищих навчальних закладах — це чинник суспільних змін. Нині тлумачать фахову підготовку по-іншому, звертаючи увагу на такі аспекти проблеми, які до цього часу не були в полі зору: мало мати диплом, треба бути фахівцем, якого визнають у більшості країн світу. Подібна мотивація питання зумовлює якісно нові вимоги до підготовки фахівців, потребує нових підходів до професійної діяльності, а їхнє втілення — сучасного науково-методичного забезпечення процесу навчання у вищому навчальному закладі (далі — ВНЗ) [1—5].

Змістове навантаження науково-методичного забезпечення навчального процесу у ВНЗ має відтворювати логіку формування готовності майбутніх викладачів до професійно-педагогічної діяльності і разом із іншими компонентами педагогічного процесу утворювати науково-теоретичну й концептуальну єдність професійної підготовки викладача ВНЗ (Ю. Алфьоров, В. Байденко, М. Степко, Я. Болюбаш, В. Шинкарук, В. Грубіянко, І. Бабін, Н. Вознесенська, Т. Дмитренко, В. Міхєєв, Т. Паніна, Л. Вавілова, О. Пугачевський, С. Смирнов, І. Фаліна, М. Мохова, І. Шендрик та ін.).

Проте нинішні вимоги до науково-методичного забезпечення навчального процесу у ВНЗ не позбавлені суперечностей, основні з яких сконцентровано у полі професійної діяльності викладачів:

— з одного боку, науково-методичне забезпечення навчального процесу у ВНЗ покликане сформулювати у студентів компетентності, що уможливають виконання функціональних обов'язків найоптимальнішим способом на основі науково обґрунтованих рішень, що передбачає максимальну спрямованість на індивідуальну траєкторію навчання через врахування специфіки майбутньої професійної діяльності та професіоналізації, а з іншого — його побудова за вимогами кредитно-модульного навчання, що гранично його стандартизують;

— з одного боку, логічне структурування викладачем навчального матеріалу через послідовне подання змісту навчання, завдань для самоперевірки, питань для поглибленого контролю, що уможливають, на його погляд, досягнення студентом вагомих результатів як на проміжних етапах опанування навчальної дисципліни, так і на підсумковому на засадах включення його у лінійний, упорядкований, ритмічний процес навчання, а з іншого — неможливість викладача

повною мірою забезпечити системність й послідовність самостійної роботи студента, оскільки часто її формат набирає вигляду спорадичності, епізодичності, невпорядкованості, а то й хаотичності.

Для розв'язання зазначених суперечностей доцільно уточнити змістову сутність науково-методичного забезпечення навчального процесу через встановлення його функціонального призначення, видів, сучасних нормативних вимог до нього, висвітлення якого і є метою пропонованої статті.

Науково-методичне забезпечення навчального процесу — це сукупність документів, наукових, навчальних, методичних матеріалів, які: а) описують зміст, б) встановлюють структуру, в) визначають результат, г) регламентують перебіг навчального процесу.

Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах визначено основні компоненти науково-методичного забезпечення навчального процесу. Ними є:

- державні стандарти освіти;
- навчальні плани;
- навчальні програми з усіх нормативних і вибірко-вих навчальних дисциплін;
- програми всіх видів практики;
- підручники та навчальні посібники;
- інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять;
- індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів із навчальних дисциплін;
- матеріали поточного та підсумкового контролю (контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять; контрольні роботи для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу);
- методичні матеріали: для самостійного опрацювання студентами фахової літератури, написання курсових, дипломних робіт/проектів.

Проте здійснення посадових обов'язків найоптимальнішим способом, на основі науково обґрунтованих рішень, передбачає щонайбільшу спрямованість на індивідуалізацію навчання через врахування специфіки майбутньої професійної діяльності [6—10]. Тому цей перелік може бути (й бажано) доповненим, розширеним за рішеннями кафедри, факультету, вищого навчального закладу або з ініціативи самого викладача. Наведемо приклад варіанта розширення

переліку, затвердженого рішенням засідання кафедри: забезпечення педагогічного процесу наочним, роздатковим матеріалом; підготовка конспектів лекційно-практичних занять та методичних рекомендацій із педагогічної практики в електронному форматі; розроблення методичних матеріалів для самостійної роботи студентів, котрі навчаються за індивідуальним графіком, відповідно до вимог організації педагогічного процесу за кредитно-модульною системою; розроблення тематики курсових, бакалаврських та магістерських робіт.

Думаємо, що безсистемність в організації студентами самостійної роботи можна скорегувати саме через розширення переліку основних компонентів науково-методичного забезпечення навчального процесу. Передусім доцільно передбачити анотовані каталоги, реферативні журнали, відеозаписи лекційних, семінарських занять, дискусій, конференцій, засідань "круглого столу", на яких зафіксовано обговорення навчального матеріалу в обсязі щонайменше всього модуля, а краще — кількох. Доречно буде внести до переліку й відеозаписи виступів відомих фахівців (як вітчизняних, так і зарубіжних) із проблем, передбачених навчальною програмою [2; 11—16].

Навчально-методичний комплекс дисципліни (далі — НМКД) — комплекс спеціально розроблених матеріалів, що є цілісним утворенням і забезпечує опанування студентами певної навчальної дисципліни. Складниками НМКД є:

- матеріали для аудиторної роботи з навчальної дисципліни: плани-конспекти лекцій, плани семінарських і практичних занять, мультимедійний супровід занять;

- матеріали для самостійної роботи студентів: навчальні підручники та посібники, методичні рекомендації для підготовки до практичних та семінарських занять, матеріали самоконтролю з кожного модуля, індивідуальні завдання, теми творчих робіт тощо;

- матеріали для контролю навчальних досягнень студентів: контрольні питання, контрольні завдання, тести для проведення поточного та підсумкового контролю тощо.

Перелічені компоненти можуть бути доповнені іншими, наявність яких ініціюють або безпосередньо викладач, або кафедра чи ВНЗ.

Відповідальність за науково-методичне забезпечення навчальної дисципліни покладена на викладача, якому доручено її викладання.

Матеріали НМКД, крім тестів поточного та підсумкового контролю, можуть надаватися студентам для використання. Щодо тестів поточного та підсумкового контролю наша думка є такою: для самоперевірки знань студентам необхідно пропонувати неподібні тестові завдання для запобігання звикання до знайомого формату. Так, тести можуть містити від однієї до кількох правильних відповідей або жодної правильної; можуть передбачати вибір правильної дефініції або доповнення наведеного визначення кількома словами із запропонованого переліку.

Складним залишається питання дотримання кількісних нормативних вимог Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України щодо забезпечення студентів навчальною літературою, методичними вказівками і рекомендаціями, необхідними для опанування навчальної дисципліни. Загальновідомо, що для денної форми навчання повним вважається надання студентам навчальної та навчально-методичної літератури при наявності навчальних матеріалів (друкованих або електронних) із розрахунку один комплект на трьох осіб, котрі опановують цю навчальну дисципліну, для заочної форми навчання — один комплект навчально-методичних матеріалів із дисципліни на одного студента. Методична література зберігається в бібліотеці навчального закладу та/або на відповідних кафедрах.

Для розширення доступу до ресурсів можна рекомендувати викладачам мати в електронному вигляді не тільки власні підручники, посібники, методичні рекомендації, які, без сумніву, є, а й у перекладі (а краще мовою оригіналів) зарубіжні навчальні та наукові роботи. Кожному студенту мають бути доступні для користування:

- підручники, навчальні та навчально-методичні посібники зі списку основної літератури з навчальної робочої програми дисципліни (добре, коли авторами є викладачі ВНЗ, яким доручено її викладання);

- курс лекцій;
- плани лекційних та семінарських, практичних, лабораторних занять;

- методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських, практичних та лабораторних занять;

- вказівки до виконання усіх видів робіт, передбачених робочою навчальною програмою;

- перелік контрольних завдань, питань тощо.

Важливим аспектом методичної підготовки викладача є сформована у нього здатність до методичного забезпечення аудиторних занять, під яким розуміють комплект навчально-методичних матеріалів, що використовують у природному перебігу лекційних семінарських, практичних чи лабораторних занять. Зрозуміло, що підготовка таких матеріалів покладається на того викладача, який проводить ці заняття.

Лектор обов'язково готує конспект лекції. Як свідчить практика авторів, нерідко саме досвідчені викладачі можуть прийти на лекцію без конспекту. Важливо зрозуміти, що такий конспект є необхідним не стільки їм, скільки студенту, котрий міг запізнитися, вийти чи відволіктися з об'єктивних причин.

Якщо на лекційному занятті передбачено здійснення поточного контролю знань студентів, то необхідною є наявність перевірових завдань, що можуть бути представлені в обраній викладачем формі (тестові завдання, окремі питання тощо). Доцільно підготувати й опорний конспект, де приділити окрему увагу поняттєво-категоріальному апарату, за допомогою якого здійснено проблемно-тематичний виклад лекційного матеріалу. Такий конспект може надаватися студентам по закінченні лекції. Лекційний виклад навчального матеріалу не зайве доповнювати мультимедійними презентаціями.

Отже, методичне забезпечення лекційного заняття передбачає:

- конспект поточної лекції — неодмінно;
- перевірові завдання — у разі необхідності.

Повний комплект методичного забезпечення лекції містить:

- опорний конспект поточної лекції;
- плани усіх лекційних занять;
- плани семінарських занять;
- повний конспект усіх лекцій;
- мультимедійну презентацію лекції.

Обов'язковою складовою методичного забезпечення семінарських, практичних та лабораторних занять є інструктивно-методичні матеріали до них. Такі матеріали мають висвітлювати:

- тему заняття;
- його цільове призначення, сформульоване як триєдина його мета (дидактична, розвивальна та виховна);
- перелік питань, які підлягають розгляду на занятті;
- хід заняття;
- контрольні запитання для перевірки обсягу та рівня засвоєного навчального матеріалу;
- критерії оцінювання роботи студентів на занятті.

Методичне забезпечення самостійної роботи студентів — це комплект навчальних, навчально-методичних матеріалів, призначення яких — забезпечити необхідною інформацією для повноцінного опанування навчальної дисципліни через її опрацювання, критичний розбір та осмислення у вільний від навчальних занять час.

Вказівки щодо пошуку, конспектування матеріалу, його схематизації можуть бути доповнені анотованими каталогами, посиланням до реферативних журналів. Оскільки самостійна робота становить значну частку загального обсягу навчальної дисципліни (не менше третини та не більше двох третин загальної кількості годин, відведених на її вивчення), зрозуміло, що її опанування поза аудиторними заняттями утворює досить суттєве навантаження на студента.

Сформулюємо методичні настанови до організації самостійної роботи студента:

— за змістом та обсягом самостійна робота має відповідати модульній структурі навчальної дисципліни;

— самостійне опрацювання навчального матеріалу потрібно обмежити переліком літератури, питань, проблем, видів діяльності тощо; воно стосується змісту та обсягу навчального матеріалу кожного тематичного розділу, окремої теми, а також кожного аудиторного заняття;

— матеріали до питань, винесених на самостійне опрацювання, мають бути доступними для студента; особливо це стосується опанування теоретико-методологічних проблем, що розглядаються у межах навчальної дисципліни;

— форми, види самостійного опрацювання студентами навчального матеріалу необхідно урізноманітнювати: це можуть бути доповіді, реферати, анотовані списки літератури, бібліографічні показники, есе тощо;

— необхідно забезпечити можливість самоперевірки самостійно опрацьованих питань;

— для поглибленого самоконтролю у методичних рекомендаціях до самостійної роботи потрібно навести перелік контрольних запитань, стислі відповіді на них або ж тести з відповідями;

— для оцінювання результатів самостійної роботи встановити перелік контрольних заходів та їхні терміни, що довести до відома студентів;

— загальний обсяг часу, відведений за планом на самостійну роботу, не може бути змінений.

Про заплановані заходи із самостійної роботи студентів можна інформувати по-різному. Як варіант, пропонуємо доводити до їхнього відома заходи щодо поточної перевірки самостійної роботи у форматі таблиці. Проілюструємо це прикладом поточного контролю виконання студентами самостійної роботи із навчальної дисципліни "Педагогіка вищої школи".

Подальші розвідки із питань науково-методичного забезпечення навчального процесу у ВНЗ доцільно розгорнути в напрямі теоретичного обґрунтування такої процедури моніторингу якості навчання та якості освіти, що надасть можливість не тільки ззовні, а й самому студенту відстежувати здобуті знання та вчиняти адекватні дії задля їх приведення до бажаного рівня [7; 8; 17; 18]. Очікування науково-педагогічним загалом розроблень транснаціональних агенцій із моніторингу якості освіти, за якими власне і буде встановлюватися якість освіти випускників, жодною мірою не нівелюють край необхідний вже сьогодні інструментарій для переконливого та об'єктивного визначення того, якою мірою діяльність основних суб'єктів навчально-виховного процесу є продуктивною.

Поточний контроль виконання самостійної роботи

Тема	Завдання		Контрольні заходи	
	Зміст	Форма опрацювання	Термін виконання	Кількість балів
<i>Змістовий модуль 1</i>				
<i>"Загальні засади педагогіки вищої школи"</i>				
Система вищої освіти в Україні	Порівняти системи вищої освіти в Україні та одній із наведених країн (Велика Британія, Франція, США, Китай).	Анотований список (п'ять праць) компаративних досліджень систем вищої освіти (обсяг однієї анотації 900-1000 знаків).	Подати на кафедру педагогіки до 01.10.2010 р.	0—56.

Список використаної літератури

1. Алферов Ю. С. Мониторинг развития образования в мире / Ю. С. Алферов // Педагогика. — 2002. — № 7. — С. 88—95.
2. Байденко В. И. Компетентностный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования / В. И. Байденко // Высшее образование сегодня. — 2007. — № 1. — С. 8—10.
3. Болонський процес у фактах і документах / упоряд.: Степко М. Ф. [та ін.]. — К. ; Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. — 66 с.
4. Воскресенская Н. М. Образование и многообразие культур / Н. М. Вознесенская // Педагогика. — 2000. — № 2. — С. 105—107.
5. Впровадження ECTS в українських університетах : метод. матеріали. — Львів : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2006. — 56 с.
6. Дмитренко Т. А. Новые образовательные технологии в высшей педагогической школе / Т. А. Дмитренко // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 8. — С. 26—30.
7. Жорнова О. І. Формування у студентів поняття культуротворчості в процесі самостійної роботи: теоретичний аспект / О. І. Жорнова // Гуманітарний журнал. — 2007. — № 3/4. — С. 80—85.
8. Жорнова О. І. Нові грані підготовки фахівця: соціокультурний аспект змісту освіти / О. І. Жорнова // Нові технології навчання. — 2004. — Вип. 39. — С. 83—90.
9. Колеченко А. К. Энциклопедия педагогических технологий : материалы для специалиста образовательных учреждений / А. К. Колеченко. — СПб. : КАРО, 2006. — 368 с.
10. Михеев В. И. Моделирование и методы теории измерений в педагогике / В. И. Михеев. — М. : КомКнига, 2006. — 200 с.

11. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Т. С. Панина, Л. Н. Вавилова. — М. : Академия, 2007. — 176 с.
12. Полонский В. М. Инновации в образовании : (методол. анализ) / В. М. Полонский // Инновации в образовании. — 2007. — № 2. — С. 4—14.
13. Пугачевский О. О. Психологические основы организации активного обучения в системе повышения квалификации педагогических работников / О. О. Пугачевский // Инновации в образовании. — 2004. — № 3. — С. 87—103.
14. Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования. От деятельности к личности / С. Д. Смирнов. — М. : Академия, 2003. — 304 с.
15. Ташкинов А. Формирование общих и профессиональных компетенций при инновационных технологиях обучения / А. Ташкинов, В. Лалетин, И. Столбова // Высшее образование в России. — 2007. — № 1. — С. 128—133.
16. Фалина И. Н. Методические принципы реализации учебного курса в формате смешанного обучения / И. Н. Фалина, М. Н. Мохова // Вестник Московского университета. Серия 20, Педагогическое образование. — 2005. — № 2. — С. 9—37.
17. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : докл. на отделе философии образования и теории педагогики РАО, 23 апр. 2002 г. — Режим доступа : <http://eidos.ru/journal/2002/0423.htm>. — Загл. с экрана.
18. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование / И. Г. Шендрик. — М.: АПКИПРО, 2003. — 452 с.

В статье рассматривается содержание, функциональное предназначение научно-методического обеспечения учебного процесса высшей школы, современные нормативные требования к нему, а также учебно-методический комплекс дисциплины и его компоненты.

In article the maintenance, functional mission of scientifically-methodical maintenance of educational process of the higher school, modern standart requirements to it, and also an methodical complex of discipline and its components is considered.

Надійшла в редакцію 4 липня 2011 року